

محاسبهٔ نفس

شيخ تقى الدين ابراهيم بن على كفعمى العالمى

٩٠٥ هـ ق

ترجمه و تعليق: محى الدين بهرام محمدیان

کفعمی: ابراهیم بن علی: ۸۴۰ - ۹۰۵ ق
محاسبه نفس / نفی الدین ابراهیم بن علی کفعمی العالمی ۹۰۵ ق: ترجمه و
تعلیق محی الدین بهرام محمدیان. -- تهران: عابد: ۱۳۸۴.
۸۸ ص.

ISBN 964-364-691-2

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
عنوان اصلی: محاسبه النفس.
کتابنامه به صورت زیر نویس.
۱. اخلاق اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴. ۲. خودسازی (اسلام) -- متون
قدیمی تا قرن ۱۴. ۳. خودشناسی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴. الف. محمدیان:
بهرام، ۱۳۴۲ -- مترجم. ب. عنوان.
۲۹۷ / ۶۱ BP / ۲۴۷۵۵ / ۷۳۰۴۱ م
۱۳۸۴

م ۸۴-۳۵۶۴۰

کتابخانه ملی ایران

انتشارات عابد

محاسبه نفس

دکتر محی الدین بهرام محمدیان
حروفنگار و صفحه‌آرا: حسن میرزاجعفر
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: معاصر

تیراژ: ۲۰۰۰ جلد
قیمت: ۱۰۰۰ تومان

ناشر: نشر عابد
نوبت چاپ: اول - بهار ۱۳۸۵

شابک: ۹۶۴-۳۶۴-۶۹۱-۲

آدرس مرکز پخش: خ ستارخان، خ حبیب‌اللهی، نبش کوچه جعفریان صادق،

پلاک ۳۲ تلفن: ۶۶۵۱۳۳۲۱ تلفکس: ۶۶۵۱۵۲۴۹

فهرست

صفحه	عنوان
۱۱	□ مقدمه
۱۴	محاسبه نفس
۱۸	آثار محاسبه نفس
۱۸	کتاب شناسی محاسبه النفس
۲۰	درباره کتاب حاضر
۲۵	□ سپاس و ستایش
۲۵	● حسابرسی روز جزا
۲۶	● محاسبه نفس
۲۷	● سرمایه عمر و ارزش زمان
۲۹	● هشدار و زینهار
۲۹	● فراموشی تا کی؟
۳۴	● غفلت از مرگ
۳۴	● فرصت را غنیمت شمار!
۳۶	● آمادگی برای سفر آخرت
۳۷	● با دیگران رفتن خطاست
۳۸	● هیچ می دانی چه کرده ای و چه می کنی؟
۴۰	● خطر نزدیک است
۴۱	● گذشتگان مایه عبرتند
۴۳	● چهل سالگی پایان فرصت
۴۳	● صبر بر عبادت
۴۴	● دنیا و آخرت
۴۶	● سیمای روز قیامت

- دنیا بی گناه است! ۵۱
- تمرین، تکرار و عادت ۵۲
- شناسایی عیوب خود ۵۲
- راه اصلاح ۵۳
- خواهان دنیا مباش ۵۵
- پاد زهر دنیا ۵۶
- برگ عیشی به گور خویش فرست ۵۷
- نهایت جهل و نادانی ۵۸
- تکبر و غرور چرا؟ ۵۸
- آرزوی واهی ۵۹
- آفت حسنات ۶۰
- علم و عمل ۶۰
- فقیه و عالم کیست؟ ۶۲
- توکل بر خدا ۶۳
- شرم از خدا ۶۳
- تفکر در آفرینش خدا ۶۴
- از آفات زبان برحذر باش! ۶۴
- گوشه گیری و خلوت گزینی ۶۶
- حقیقت امور را دریاب ۶۷
- چرا تأخیر در توبه؟! ۷۱
- ناخشنودی از مرگ چرا؟ ۷۲
- آماده مرگ باش ۷۳
- پرهیزگار کیست؟ ۷۴
- ویژگی های روز رستاخیز ۷۶
- هشدار پس از هشدارها ۷۹
- خوشبختان و بدبختان ۸۰
- تقسیم وقت ۸۱

- عاقل کیست؟ ۸۲
- دعا کلید نجات و رستگاری ۸۳
- آماده مرگ باش ۸۴
- سخن آخر ۸۷

www.ketab.ir

مقدمه

در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمودند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»^۱ من برای تکمیل سجایای اخلاقی برانگیخته شده‌ام. این جمله حکایت از این دارد که بعثت و اخلاق ربط وثیقی با هم دارند و این ارتباط برای آموزه‌های دینی و بایسته‌های آن، معنا و مفهوم وسیع‌تری می‌بخشد.

به تعبیر دیگر اگر بعثت را مأموریت و مسئولیتی در جهت تکمیل مکارم اخلاقی و رشد و اعتلاء ارزش‌های الهی در وجود انسان بشناسیم که معنای «تَبْلِيْهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا»^۲ با آن تجلی پیدا می‌کند، در آن صورت تک تک دستورها و سفارش‌های دینی نه تنها از جنبه‌های عبادی، حقوقی، سیاسی و اجتماعی بلکه از بعد اخلاقی نیز قابل بررسی و تأمل خواهند بود.

۱. کنز العمال روایت ۵۲۱۷، همچنانکه از ایشان روایت شده است که فرمودند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ

حُسْنَ الْأَخْلَاقِ».

اساساً یکی از اشارات قرآنی و مسئولیت پیامبران در تلاوت آیات الهی و نمایاندن و نمودن نشانه های حق تعالی در آفاق و انفس، علاوه بر شناساندن منشأ حق آنها^۱، تزکیه و پیراستن وجود انسان از آفات و اوهام برای دریافتن کتاب و حکمت است^۲. کتاب و حکمت بر دوش عقلانیت انسان پیراسته از رذایل و آراسته به فضایل، زمینه ساز مدنیت توحیدی و فرصت گریز از جاذبه های تمدن جاهلی است.

انسان از بدو آفرینش با گذر از مراحل تکامل طبیعی و جسمانی با ارتقاء به شرف نفعه رحمانی^۳، ردای خلافت الهی را بر دوش می گیرد^۴، بی آنکه متوجه بشود پذیرش این مسئولیت امانتی بس سنگین را بر عهده او می گذارد^۵ که باید به دقت و مراعات تمام، آن را به صاحب اصلی بازگرداند^۶.

آسمان بار امانت نتوانست کشید قرعه فال به نام من دیوانه زدند^۷ امانت چیزی جز خود انسان نیست، و گرانتر از او نیز در عالم وجود ندارد به شرط آنکه غبار خاک چهره اش را زنگار ندهد و حجاب آب او را نفرید بلکه به طریق فطرت با روح الهی پیوندش را استوار نگهدارد و به برکت آغاز «ازاوی» پایان و فرجام «به سوی اوی» را به زیبایی رقم بزند.^۸

۱. فصلت / ۵۳، سُرِبْهُمْ اَیَاتِنَا فِی الْاَفَاقِ وَفِی اَنْفُسِهِمْ حَتّٰی یَتَّعِنَ لَهُمْ اَنْهَ الْحَقُّ.

۲. اقتباس از جمعه / ۲، هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْاَمِیْنِ رَسُوْلًا مِنْهُمْ یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ اَیَّاتِہٖ وَیُزَكِّیْهِمْ وَیُعَلِّمُهُمُ الْکِتَابَ وَ الْحِکْمَہٗ وَ اِنْ کَانُوْا مِنْ قَبْلِ لَفِی ضَلَالٍ مُّبِیْنٍ.

۳. سجده / ۹ - حجر / ۲۹. ۴. بقره / ۳۰، اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَہٗ...

۵. احزاب / ۷۲، اِنَّا عَرَضْنَا الْاِمَانَةَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَ الْجِبَالِ فَابْتِیْنُ اَنْ یَّحْمِلْنَهَا اَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الْاِنْسَانُ.

۶. نساء / ۵۸، اِنَّ اللّٰهَ یَاْمُرُکُمْ اَنْ تُوَدُّوْا الْاِمَانٰتَ اِلٰی اَهْلِهَا.

۷. حافظ / دیوان. ۸. بقره / ۱۵۶، اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُوْنَ.

بازگرداندن این امانت با آزمونی سخت همراه است، عبور از دالان حیات و ممات، گذرگاهی پر خطر است و رهگذران جز به رحمت الهی از بدی در امان نمی مانند^۱، و نشان می دهند که کدامیک، نیک عمل کرده اند^۲ و برای فردای خویش چه اندوخته اند^۳. هوشمندان این جمع کسانی هستند که لحظه لحظه خود را بررسی می کنند و برای هر منزلی زاد و توشه ای می گیرند^۴، چون می دانند اختیار هر آنچه در آسمان ها و زمین است در دست خداوند است و نه تنها از تلاش و عمل آنها که از فکر و ذکر آنها نیز چه در پنهان و چه در آشکار محاسبه خواهد کرد^۵.

محاسبه پایان کار است، در حالی که می تواند آغاز کار نیز باشد^۶، مشروط به اینکه این محاسبه پیش از محاسبه الهی توسط خود انسان صورت پذیرد. به همین خاطر خداوند متعال اهل ایمان را به تقوایی فراخوانده است که بر پیش نهاد خود از عمل بنگرند و با تقوایی مجدد هر آنچه از عمل خود را شایسته پیشگاه الهی نمی یابند، تجدید نمایند^۷.

۱. یوسف / ۵۳، مَا أَبْرَىٰ نَفْسِي إِلَّا النَّفْسَ لَأَمَارَةٍ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا زَجَمَ رَبِّي.

۲. ملک / ۲، الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا.

۳. حشر / ۱۸، وَلَنَنْظُرَ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ.

۴. قال رسول الله ﷺ: أَكْبَسُ الْكَاسِبِينَ مَنْ خَاسَبَ نَفْسَهُ وَغَبِلَ لِمَا يَفْعَلُ الْمَوْتُ. بحار الانوار ج ۷۷ ص ۴۰ حدیث ۸.

۵. بقره / ۲۸۴، إِلَهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوا يُخَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ.

۶. قال رسول الله ﷺ: أَلَا وَإِنَّكُمْ فِي يَوْمِ عَمَلٍ وَأَجْسَابٍ فِيهِ وَيُوشِكُ أَنْ تَكُونُوا فِي يَوْمٍ حِسَابٍ لَيْسَ فِيهِ عَمَلٌ مِيزَانَ الْحُكْمَةِ ج ۱، ص ۶۱۸ ح ۳۸۲۷.

۷. حشر / ۱۸، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلَنَنْظُرَ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ.

هشدار اولیاء الهی مدد دیگری است تا چشم های خواب آلود انسان از سختی روز حسابرسی بهراسد و با خود ارزیابی و سنجش عمل، به ارزشیابی روز واپسین آمادگی یابد.^۱

● محاسبه نفس

بسیاری از روایات اسلامی بر ضرورت روزانه محاسبه نفس تأکید ورزیده و آن را نشان ایمان و موجب رستگاری دانسته اند. امیرالمؤمنین علی علیه السلام می فرماید:

«مَا أَحَقُّ الْإِنْسَانَ أَنْ تَكُونَ لَهُ سَاعَةٌ لَا تَشْغَلُهُ شَاغِلٌ، يُحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ. فَيَنْظُرَ فِيهَا أَكْتَسَبَ لَهَا وَ عَلَّيْنَا فِي لَيْلِهَا وَ نَهَارِهَا»^۲.

«چه چیزی شایسته برای انسان از اینکه در فرصتی بدون اشتغال به کار دیگر به محاسبه نفس خویش بپردازد و بنگرد که در شبانه روز چه چیزی به نفع و ضرر آن کسب کرده است؟»

امام صادق علیه السلام با یادآوری محاسبه نفس، راه و رسم محاسبه را می آموزد و می فرماید:

«إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَانْظُرْ مَا سَلَكَتَ فِي بَطْنِكَ وَ مَا كَسَبْتَ فِي يَوْمِكَ وَ اذْكُرْ أَنَّكَ مَيِّتٌ وَ أَنَّ لَكَ مَقَادًا»^۳.

«آنگاه که در رختخواب خویش آرمیدی، بنگر که در درون خویش چه راه داده ای و در روز چه چیزی به دست آورده ای؟، آنگاه یاد بیاور که

۱. قال رسول الله ﷺ : خَالِسُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تَخْلَسُوا، وَ زِنُوا قَبْلَ أَنْ تَوَزَنُوا، وَ تَجَهَّزُوا

لِفِرَاضِ الْكَتَبِ (میزان الحکمة، ج ۱ ص ۶۱۹ حدیث ۲۸۲۸).

۲. مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۱۵۴، ح ۱۳۷۶۱.

۳. بحار الانوار، ج ۷۱، صفحه ۲۶۷.

همانا تو نیز مرده‌ای و برای تو نیز معاد و بازگشتی است»

این تذکر هوشمندانه، نتیجه اش مراقبت قبل از محاسبه خواهد بود، به این معنا که اگر انسان هر روز از نفس خویش حسابرسی کند و به او مجال مداهنه و فریبکاری و توجیه‌گری ندهد، به هنگام تلاش و کار روزانه، از انگیزه و کیفیت رفتار و کردار خویش مراقبت و مواظبت خواهد کرد و بر ذهن و دل خویش پاسبانی خواهد گمارد تا نامحرمی را در آن ورود و خطوری نباشد، همچنانکه اعضا و جوارح او را نگهبانانی خواهند بود که از جاده سلوک معروف بیرون نروند. رسول خدا ﷺ فرمودند:

«لَا يَكُونُ الْعَبْدُ مُؤْمِنًا حَتَّى يُحَاسِبَ نَفْسَهُ أَشَدَّ مِنْ مُحَاسَبَةِ الشَّرِيعِ شَرِبَكُهُ وَ الشَّيْءِ عَثَدُهُ»^۱

«بنده هرگز مومن نخواهد بود مگر اینکه از خویش، سخت‌تر از

محاسبه شریک از شریکش یا آریاب از بنده اش، حسابرسی کند.»

سنت محاسبه، روش اولیاء الهی و مردان صالح برای درک درجات والای انسانی است. امام کاظم علیه السلام طی بیانی ضمن تأکید بر این مهم، اثر مثبت آن را اشتیاق بر عمل خیر و استغفار از بدیها و تلاش برای جبران آنها معرفی می‌کند. آنجا که می‌فرماید:

«لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يُحَاسِبْ نَفْسَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ، فَإِنْ عَمِلَ خَيْرًا إِسْتَرَادَّ اللَّهَ مِنْهُ وَ حَمْدَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ إِنْ عَمِلَ شَيْئًا شَرًّا اسْتَفْرَأَ اللَّهَ وَ تَابَ إِلَيْهِ»^۲

«آنکس که هر روز نفس خویش را محاسبه نکند از ما نیست. [در صورتی

که محاسبه نفس کند] اگر کار نیک انجام دهد از خداوند زیادت آن را

طلب کند و بر توفیق عمل خیر خداوند را شکر بگذارد و اگر چیز بدی

انجام دهد از آن استغفار کند و به درگاه خداوند توبه آورد.»

● آثار محاسبه نفس

امیرالمؤمنین علی علیه السلام برای محاسبه نفس آثاری را بیان کرده اند که به اجمال مواردی از آنها یادآوری می شود:

○ «مَنْ تَعَاهَدَ نَفْسَهُ بِالْمُحَاسَبَةِ آمِنَ فِيهَا الْمُدَاهَنَةَ.»^۱

«هر کس نفس خود را متعهد به محاسبه کند از فریب و ریا نجات می یابد.»

○ «مَنْ حَاسَبَ نَفْسَهُ وَقَفَ عَلَى عُيُوبِهِ وَ آخَاطَ بِذُنُوبِهِ وَ اسْتَفَالَ الذُّنُوبَ وَ أَصْلَحَ الْعُيُوبَ.»^۲

«هر کس از خویشتن حسابرسی کند در عیب هایش درنگ کند و بر گناهانش توجه یابد، [پس] از گناهان کناره گیرد و عیب های خود را اصلاح کند.»

○ «ثَمَرَةُ الْمُحَاسَبَةِ صَلَاحُ النَّفْسِ»^۳

«میوه و ثمره حسابرسی، اصلاح نفس است.»

○ «مَنْ حَاسَبَ نَفْسَهُ رِيحَ وَ مَنْ غَفَلَ عَنْهَا خَسِرَ وَ مَنْ خَافَ آمِنَ.»^۴

«هر کس محاسبه نفس کند، سود می برد و آن کس که از این کار غافل شود زیان می بیند و هر کس که [از عاقبت کارها] بترسد در امان می ماند.»

○ «حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ تَأْمِنُوا مِنَ اللَّهِ الرَّهْبِ وَ تُدْرِكُوا عِنْدَهُ الرَّغَبَ»^۵

«به محاسبه نفس خود پردازید تا از ترس از جانب خداوند ایمنی یابید و مطلوب خود را در نزد وی دریابید.»

۱. غررالحکم، ج ۸۰، ۸۰.

۲. غررالحکم، ج ۸۹۲۷.

۳. غررالحکم، ج ۴۶۵۶.

۴. بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۷۳.

۵. غررالحکم، ج ۴۸۹۴.

با توجه به روایات ائمه معصومین علیهم السلام آنچه مهم است التزام به محاسبه و دقت در ریز و درشت کارهایی است که انسان انجام می دهد. باز خواست از نفس و اراده توضیح به وجدان لوامه انسانی اگر سخت گیرانه و مشفقانه باشد، امید اصلاح می رود. ولی باز آنچه بر میزان این امید می افزاید رعایت معیارهای سنجش و ارزیابی دقیق از اعمال و رفتار و نیت و انگیزه های عمل است. تطبیق اعمال با معیارهای حلال و حرام و اجتناب از توجیه و شیفتگی به عمل خویش با لطف و رأفت خداوند مهربان موجب تزکیه و پاکی نفس خواهد بود. از رسول خدا صلی الله علیه و آله در مکارم الاخلاق نقل کرده است که فرمودند:

«لَا يَكُونُ الرَّجُلُ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَحَاسِبَ نَفْسَهُ أَشَدَّ مِنْ مُحَاسَبَةِ الشَّرِيكِ شَرِيكُهُ، فَيَعْلَمُ مِنْ آيِنِ مَطْعَمِهِ؟ وَمِنْ آيِنِ مَشْرَبِهِ؟ وَمِنْ آيِنِ مَلْبَسِهِ؟ آمِنْ جَلِي ذَلِكَ أَمِنْ حَرَامٍ؟»^۱

«شخصی از پرهیزگاران نمی گردد مگر اینکه از خود سخت تر از حسابرسی شریک از شریک، حسابرسی و بازخواست کند. و بداند که طعام او از کجاست؟ نوشیدنش از کجاست؟ و پوشش و لباس او از کجاست؟ آیا این همه، از حلال است یا از حرام؟»

بر همین اساس اولیاء الهی برای تزکیه نفس مقدماتی بر شمرده اند که مهمترین آنها محاسبه نفس است. عالمان و عارفان، واعظان و مبلغان در خلوت و جلوت با بیان و بنان به تصریح و اشاره به این مهم تأکید ورزیده اند.

● کتاب‌شناسی محاسبه النفس

ملاحظه برخی از آثار به جا مانده از عارفان و عالمان کامل که خود پیراسته از رذایل و آراسته بر فضایل بوده‌اند، نشانگر ضرورت توجه به این مهم در تربیت نفوس آحاد جامعه انسانی و ایمانی است.

کتاب‌شناس بزرگ معاصر، مرحوم علامه آقابزرگ طهرانی، کتاب‌های چندی را در این موضوع که توسط عالمان بزرگی به رشته تحریر و تصنیف درآمده‌اند، معرفی کرده است^۱ که برای آشنایی بیشتر خوانندگان برخی از آنها را متذکر می‌شویم.

۱- «محاسبة النفس»^۲ نوشته جمال السالکین سید رضی الدین علی بن موسی بن طاووس الحلی معروف به سید بن طاووس متوفای ۶۶۴ هـ ق.

۲- «محاسبة النفس فی السیر و السلوک و الاخلاق» نوشته سید علی بن سید علاء الدین مرعشی متوفای ۱۰۸۰ هـ ق.

۳- «محاسبة النفس» نوشته شیخ ابراهیم بن محسن کاشانی که در سال ۱۳۱۷ هـ ش در تهران چاپ شده است.

۴- «محاسبة النفس فی اصلاح عمل الیوم و الاعتذار من الامس» نوشته سید حاج میرزا علی بن میرزا محمد حسین شهرستانی حائری متوفای ۱۳۴۴ هـ ق.

علاوه بر کتاب‌های مستقل، در بسیاری از جوامع روایی و کتاب‌های اخلاقی، باب یا فصلی تحت عنوان محاسبه النفس گشوده شده است، به

۱. الذریعة الی تصانیف الشیعة، ج ۲۰، ص ۱۲۱ و ۱۲۲.

۲. نام کامل و اصلی این کتاب «محاسبة الملائكة الکرام آخر کل یوم من الذنوب و الاثام» که «محاسبة النفس» نیز نامیده شده است. و در تهران توسط انتشارات مرتضوی به همراه محاسبه النفس کفعمی و کشف الريبه شهید ثانی چاپ شده است.

اجمال برخی از آنها معرفی می شود.

- ۱- اصول کافی جلد چهارم، کتاب الایمان و الکفر، ثقة الاسلام شیخ کلینی.
- ۲- مرآة العقول جلد چهارم، کتاب الایمان و الکفر، علامه محمد باقر مجلسی متوفای ۱۱۱۱ هـ ق.
- ۳- احیاء علوم الدین، کتاب المراقبة والمشاركة، امام محمد غزالی متوفای ۵۰۵ هـ ق.
- ۴- محجة البيضاء فی تهذیب الاحیاء، کتاب المراقبة والمشاركة: ملا محسن فیض کاشانی متوفای ۱۰۹۲ هـ ق.
- ۵- اتحاف السادة شرح احیاء علوم الدین، کتاب المراقبة والمشاركة، سید محمد بن محمد حسینی زبیدی متوفای ۱۲۰۵ هـ ق.
- ۶- مجموعه ورام «تنبيه الخواطر و نزهة التواظر»، جزء اول، مسعود بن ابی فراس ورام متوفای ۶۰۵ هـ ق.
- ۷- فلاح السائل، باب الغفلة والمحاسبة، رضی الدین سید بن طاووس متوفای ۶۶۴ هـ ق.
- ۸- ارشاد القلوب، باب سی و نهم، شیخ حسن دیلمی، قرن هشتم.
- ۹- وسائل الشيعة، باب جهاد النفس، شیخ محمد بن الحسن الحر العاملي متوفای ۱۱۰۴ هـ ق.
- ۱۰- مستدرک الوسائل، باب جهاد النفس، حاج میرزا حسین نوری متوفای ۱۳۲۰ هـ ق.
- ۱۱- بحار الانوار، کتاب الایمان و الکفر، علامه محمد باقر مجلسی متوفای ۱۱۱۱ هـ ق.
- ۱۲- جامع السعادات، باب المحاسبة والمراقبة، ملا محمد مهدی

نراقی متوفای ۱۲۰۹ هـ ق

۱۳- الاخلاق عند الامام الصادق عليه السلام، فی المحاسبة و المراقبة، محمد امین زین الدین، ۱۴۰۳ هـ ق

۱۴- مرآة الرشاد، فی المحاسبة و المراقبة، شیخ عبدالله مامقانی، متوفای ۱۳۵۱ هـ ق.

۱۵- الواعظ، جزء اول، محمد علی ربانی اصفهانی، ۱۳۸۰ هـ ق.

۱۶- قصار الجمل فی العقاید و الاخلاق، جلد اول، محاسبة النفس، علی مشکینی،

۱۷- کلمة الله، محاسبة النفس، شهید آیت الله سید حسن شیرازی.

۱۸- سفینه النجاة، تعلیقه نهم، ملا محمد طاهر بن محمد حسین قمی متوفای ۱۰۹۸ هـ ق.

۲۰

● درباره کتاب حاضر

کتاب حاضر، ترجمه کتاب «محاسبة النفس اللّوامة و تنبيه الروح النّوامة» نوشته مرحوم شیخ تقی الدین ابراهیم بن علی بن الحسن کفعمی است، برگردان نام کتاب به فارسی، محاسبه نفس ملامتگر و روح خوابیده خواهد بود که ما آن را به اختصار به همان نام محاسبة نفس نامگذاری کرده ایم.

مرحوم علامه آقابزرگ تهرانی می گوید: «کتاب محاسبة النفس از آثار شیخ تقی الدین ابراهیم بن علی بن الحسن بن محمد بن صالح کفعمی است که از نگارش آن به سال ۸۹۵ هـ ق فراغت یافته است. این کتاب مشتمل بر مواعظ نیکویی است که با عباراتی تأثیر گذار نفس را مخاطب

قرار داده است.^۱

مرحوم حاج شیخ عباس قمی نیز تصنیف این کتاب را به سال ۸۹۵ هـ ق می‌داند و در معرفی مصنف می‌نویسد: «الشیخ تقی الدین ابراهیم بن علی بن الحسن بن محمد بن صالح العاملی، كان ثقة فاضلاً اديباً، شاعراً عابداً زاهداً ورعاً. له كتب المصباح و هو الجنة الواقية و الجنة الباقية و هو كبير كثير الفوائد.^۲ شیخ تقی الدین... عاملی، راستگو مورد اعتماد، فاضل، ادیب شاعر، اهل عبادت و زهد و پرهیزگار بود، کتاب مصباح که همان کتاب الجنة الواقية از اوست و آن کتابی پر فایده و بزرگی است.» نویسنده کتاب از خاندانی علمی از منطقه جبل عامل لبنان است و کفعم بر وزن زمزم روستایی از روستاهای جبل عامل است که نام وی منسوب به آنجاست.

مرحوم شیخ تقی الدین کفعمی عاملی علاوه بر کتاب محاسبة النفس و مصباح، صاحب کتاب «البلد الامین» است که مرحوم علامه مجلسی در بحار الانوار از آن نقل کرده است.

برادر وی، دانشمند بزرگوار جمال الدین احمد بن علی صاحب کتاب «زبدة البیان فی عمل شهر رمضان» است که در زمان حیات برادرش درگذشته است.^۳ حاجی خلیفه صاحب کشف الظنون تاریخ درگذشت شیخ تقی الدین کفعمی را به سال ۹۰۵ هـ ق نوشته است.

همان گونه که علامه آقا بزرگ تهرانی در معرفی این کتاب بیان می‌کند، این کتاب علیرغم مؤجز و مختصر بودن دارای مواعظ و نصایح بلیغی

۲. الکنی واللقاب جلد سوم صفحه ۱۱۶.

۱. الذریعه، ج ۲۰ ص ۱۲۱.

۳. مدرک سابق.

است که با عباراتی تأثیرگذار با سبک و نگارشی بدیع نفس انسانی را مورد خطاب قرار داده است. صاحب قلم کیفر خواست بلند و بالایی را بر علیه نفس ترتیب داده و او را در محکمه عقل و ایمان به استیضاح و استنطاق کشیده است. او با شور و شورش، بیم و امید را در انسان برمی‌انگیزد تا با قیام بر علیه نفس، حق خود را از او بازستاند و او را به انقیاد و اطاعت وادارد.

سال‌ها قبل در دوران دانشجویی که به مقتضای رشته تحصیلی‌ام به کتابفروشی‌های کوچک حاج نایب ناصر خسرو مراجعه می‌کردم به واسطه حضرت حجة الاسلام والمسلمین آقای چیت‌چیان مدیر محترم انتشارات مرتضوی، با این کتاب شریف که به ضمیمه دو کتاب دیگر محاسبه‌النفس سیدبن طاووس و کشف‌الریبه شهید ثانی توسط خود ایشان به یادبود فرزند شهید شان معلم شهید محسن چیت‌چیان منتشر شده بود، آشنا شدم.

روحیات جوانی و شرایط زمانی که مناسب، جهاد با نفس و دفاع در مقابل خصم نظام بعثی عقلی^۱ بود، وادارم کرد علاوه برخواندن آن به ترجمه آن همت گمارم. چون خود از مطالعه آن لذت می‌بردم به دوستان دانشجو نیز سفارش می‌کردم، آن را مطالعه کنند. در این بین عزیزی ارجمند به درخواست من ضمن مطالعه، به برگردان آن به فارسی نیز دست‌گشود و در پایان کار ترجمه من و او با هم در آمیخت و آن شد که در دسترس شما قرار گرفته است.

سالها از آن روزگار می‌گذرد. در مطالعه مجدد آن دست‌نوشته‌ها احساس کردم امروز بیشتر از دیروز به مضامین آن محتاجم و گمانم این

شد که شاید برای دیگران نیز مفید باشد. از آن عزیز درخواست کردم تا آنچه به کمک و یاری او پایان پذیرفته، به انتشارش اقدام کند. ولی تکلیف نگارش مقدمه و تعلیقه و ویرایش دوباره به همراه انتشار بر دوش من افتاد، اضافه بر آنکه مرا از ذکر نامش نیز نهی کرد تا پاداش اخروی او به شائبه ذکر دنیوی آلوده نگردد. با آنکه «لَا تُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا» زبان حالش بود، ولی بر خود فرض دانستم ضمن ذکر به اشاره از همه کسانی که راهنما و دستیار فراهم آمدن این نوشته و ترجمه بوده اند، تشکر کنم و از خداوند متعال به مصداق بشارت کریمه «فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ»^۱ تقاضامند قبولی آنچه تقدیم درگاه بی نیازش می شود، باشم. «إِنَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» در پایان دو نکته را یادآور می شوم: اول اینکه ترجمه حاضر از کتاب محاسبه النفس نه ترجمه تحت الفظی است و نه ترجمه آزاد، بلکه تلاش بر این بوده است که جملات و عبارات عربی با توجه به سبک نگارش و نشر آن به جملات و عبارات فارسی برگردانده شود و هرآنچه برای توضیح بیشتر برای انتقال مفاهیم لازم است بی آنکه جمله را دچار اختلال یا سخته کند، داخل [...] قرار گیرد.

نکته دیگر اینکه، برای نام فارسی کتاب عنوان های زیادی همانند، «نقد حال»، «بازخواست از خویش»، «خود انتقادی» از ذهنم خطوط می کرد و نام های دیگری همچون «محاکمه خود»، «خروش بر خویش» و... را نیز برخی دوستان پیشنهاد کردند اما در نهایت به جهت حفظ اصالت عنوان کتاب و جلوگیری از کژتابی ذهنی در انتقال به موضوع کتاب همان «محاسبه نفس» را ترجیح دادم.

در پایان از درگاه خداوندی توفیق مجاهدت با نفس و شفقت بر خلق،
اصلاح حال و نیکی مآل مسئلت می‌نمایم.

انه ولی التوفیق
تهران - محمدیان